

ЗОРИЦА ХАЦИЋ РАДОВИЋ

БОРИСЛАВ МИХАЈЛОВИЋ МИХИЗ
И МИЛОШ ЦРЊАНСКИ: КАКО ЈЕ ПОЧЕЛО

Рукописна оставина Борислава Михајловића Михиза данас се, захваљујући његовој дугогодишњој пријатељици и сарадници Вери Коњовић, чува у Матици српској, где је у току формирање пишчевог Личног фонда.¹ У част великог јубилеја „Два века Матице српске”, у оквиру издавачког плана Рукописног одељења најављене су три књиге посвећене Михизу. Узбудљива и драгоценна сећања Вере Коњовић *Аутиобиографија – о Михизу* недавно су објављена,² а у припреми су Михизова преписка, као и књига бележака и дневничких записа његовог оца проте Гојка Михајловића. У овом броју *Летописа Матице српске* објављујем два писма: концепт писма Борислава Михајловића Михиза Милошу Црњанском и одговор Милоша Црњанског, као најаву књиге Михизове преписке.³

У вези са рукописном оставином Борислава Михајловића Михиза круже различите приче. Једну верзију износи Радован Поповић у књизи *Михиз. Огонењање једној живој*.⁴ Поповић

¹ Да је сигурно место за чување Михизове рукописне оставине Матица српска, одлука је Вере Коњовић. Посредник између Вере Коњовић и Матице српске била је тадашња директорка Српске читаонице у Иригу Вера Новковић, а у разговорима са Вером Коњовић о начину чувања рукописа, формирању Личног фонда „Борислав Михајловић Михиз” и плановима у вези са објављивањем рукописне грађе учествовали су председник Матице српске проф. др Драган Станић и управница Рукописног одељења Матице српске проф. др Зорица Хацић Радовић.

² Вера Коњовић, *Аутиобиографија – о Михизу*, Матица српска, Нови Сад 2026.

³ Избор да се преписка објави у овом броју није случајан; у октобру су рођени и Михиз и Црњански.

⁴ Радован Поповић, *Михиз. Огонењање једној живој*, Службени гласник, Београд 2011.

напомиње да је током писања имао увид у породичну архиву и фотографије које му је Михизова ћерка, Мила Јанковић, ставила на располагање. Он изричито тврди: „Писама нема – Михизова преписка са савременицима није сачувана.”⁵ (Ипак, Поповић је у поменутој књизи објавио неколико писама упућених Михизу, нажалост без податка где се та писма налазе.) Вера Коњовић у *Аудио-биографију – о Михизу* читаоце уводи причом о Михизовом ормару и хартијама које је тамо затекла, изражавајући сумњу да су неки рукописи и писма – за које је сигурно знала да постоје – после Михизове смрти нестали. Ауторка, такође, одлучно одбацује причу о Михизовој сестри Вери, која је, наводно, грешком уместо кесе са ђубретом бацила кесу са Михизовим рукописима. „То је чиста измишљотина”, уверена је Вера Коњовић. „Михиз се није бринуо о ђубрету и о томе када га треба бацити. Рукописе није држао у најлон кесама, већ у фасциклама. Вера није била неука, ни брљива. Једина њена грешка је била што је бацила гомилу књига намењених Читаоници у Иригу, не питајући Михиза.”⁶

Дакле, већ на самом почетку читаоци се налазе пред једном врстом недоумице. Шта се стварно десило са појединим Михизовим писмима и рукописима?

Судећи по Михизовој рукописној оставини која је стигла у Матицу српску, није тачно да „писама нема”. Михиз, по свему судећи, није био практичан дух који је своју преписку уредно и сложено чувао и правио копије својих писама попут појединих књижевника. (Концепте писама које је слао само је у ретким случајевима сачувао.) Али, далеко од тога да за писма није марио. У његовој оставини сачувана су писма за која могу да тврдим да су му, без сумње, много значила.

Приликом ревизије грађе у депоима Рукописног одељења, међу необрађеном грађом пронашла сам мању групу писама упућених Михизу током шездесетих година прошлога века. Међу њима су и писма његових блиских пријатеља, највећим делом пословне садржине. Вероватно је да их је сам Михиз својевремено на чување оставио Матици српској. Међутим, писма која на овом месту објављујем – Михизов концепт писма Милошу Црњанском и одговор Црњанског – нашла су се у оквиру његове оставине која је, захваљујући поверењу Вере Коњовић, стигла у Матицу српску.

Писма откривају како је почело познанство између Борислава Михајловића Михиза и Милоша Црњанског. Било је то 1956. године, Црњански је у Лондону, а Михиз је од јесени 1955. у Новом Саду

⁵ Исто, 159.

⁶ Вера Коњовић, нав. дело, 13–14.

– „у златном изгнанству” – на месту управника Библиотеке Матице српске. Иза себе има објављену збирку *Песме* (1947), где је у последњем циклусу „Којим смером” у истоименој песми поменуо и Црњанског („а лањски Црњански / старим се кораком краде”). Поред ове збирке Михиз је штампао и књигу есеја *Оледи* (1951). Захваљујући и критикама које је активно писао у *Нину*, био је већ запажено име у српској књижевности. У 1956. години објавиће још две књиге – *Од исцої чийаоца* и антологију *Срїски ѱесници између два раїа*. Управо ова антологија била је повод да напише писмо и пошаље га у Лондон Црњанском.

Као и већина писаца млађег нараштаја који су на књижевну сцену ступили после Другог светског рата, и Михиз је био занесен делом великог српског писца. Забележено је да је својим пријатељима из чувене Симине 9а одушевљено говорио „Апотеозу” Црњанског. Књиге Милоша Црњанског тражиле су се по антикварницама и библиотекама. „Године 1954, српска књижевност има свог највећег живог писца у туђини, а Милош Црњански је убеђен да нема никога и ничега...”, писао је Милован Данојлић.⁷ Управо те године штампани су *Одабрани сїихови* Милоша Црњанског у издању Драгана Аћимовића. Избор за ову књижицу, објављену у Паризу у 150 примерака, сачинио је сам писац. Време које је наступило показало Црњанском да интересовање за његово дело и те како постоји у његовој отаџбини.

Крајем 1955. године Црњански је добио понуду издавачке куће Минерва за објављивање *Сеоба и Дневника о Чарнојевићу*. И у Матици српској постојало је интересовање за штампање његових дела, о чему ће Црњанског обавестити брат Јован.⁸ Матици ће Црњански, опет преко брата – како сазнајемо из писма које се овде објављује – понудити *Одабране сїихове*, али ће остати непознато због чега овај његов предлог није био прихваћен.⁹

Преко Јована Црњанског, који је живео у Новом Саду, Михиз је добио лондонску адресу писца *Дневника о Чарнојевићу*. Навела сам да је повод да се јави писцу без отаџбине била антологија *Срїски ѱесници између два раїа*, која је 1956. године изашла у издању београдског Нолита. Наиме, Михиз тражи дозволу од Црњанског

⁷ Милован Данојлић, „Два жива песника”, предговор у: Драган Р. Аћимовић, *Са Црњанским у Лондону*, „Филип Вишњић”, Београд 2005, 5–24.

⁸ Видети: Милош Црњански, *Прейиска, књија ѿрва*, приредили Миливој Ненин, Радован Поповић и Горана Раичевић, *Задужбина Милоша Црњанског – Catena mundi*, Београд 2022, 31–36.

⁹ Матица српска намеравала је да објави Сабрана дела Милоша Црњанског, међутим, ова идеја није била реализована. Видети: Миливој Ненин „Узалудан посао Младена Лесковца (Преписка Милоша Црњанског и Младена Лесковца)”, *Сїењак Црњанскої*, Архив Војводине, Нови Сад 2020, 23–65.

за објављивање његових песама, али из писма је јасно да му је много више стало да започне кореспонденцију са њим, те му у смислу продужетка дописивања предлаже да га обавештава о савременим књижевним приликама у отаџбини. Јавља му да је у његовом антологијском избору добио једно од централних места и нуди да му књигу пошаље када буде објављена.¹⁰ Такође, осећа потребу да писца обавести да није делио многе његове политичке ставове пре рата.¹¹ Ово Михизово писмо познато је посвећеним истраживачима живота и дела Црњанског.¹²

Међутим, остало је непознато да је сачуван и одговор Милоша Црњанског. На одговор Михиз није дуго чекао. Одмах је добио пишчеву сагласност да штампа песме, али само под условом да их не скраћује.¹³ Из редова писма Црњанског јасно је да му је Михиз послао своју белешку о њему и прилоге које ће уврстити у антологију. Писац није желео да се меша у Михизов избор и оцену коју је о њему донео.¹⁴ Важно му је било само да га упозори уколико у антологији намерава да наведе биографске податке, напомињући да није рођен у Иланци.¹⁵ Истовремено, Црњански са задо-

¹⁰ Црњански је у Михизовој антологији представљен у следећем избору: „Серената“, „Прича“, „Траг“, „Моја песма“, „Суматра“, „Стражилово“, „Лето у Дубровнику 1927“ и „Апотеоза“.

¹¹ Могућно је да се ова Михизова реченица односи на прокажене *Igeje* Милоша Црњанског. И у Матици српској, где је Михиз тада службовао, *Igeje* су биле жигосане. О неоправданој хајци на *Igeje* писали су Миливој Ненин и Горана Раичевић у фототипском издању *Igeja*, које су приредили у издању Задужбине Милоша Црњанског и Андрићевог института 2016. године. Видети: предговор Миливоја Ненина „Уреднички рукопис Милоша Црњанског“, 5–11 и поговор Горане Раичевић „Идеализам и реализам *Igeja*“, 205–214.

¹² Михизово писмо спомине Горана Раичевић у капиталној монографији *Ајон и меланхолија. Живот и дело Милоша Црњанског*, Академска књига, Нови Сад 2021, 622–623. Михизово писмо се чува, како наводи Горана Раичевић, у Народној библиотеци (МЦР II/2/169). На овом месту објављујем концепт писма Борислава Михајловића Михиза које се данас налази у Рукописном одељењу Матице српске.

¹³ Михиз је услишио овај захтев Милоша Црњанског. Прилози појединих писаца ушли су скраћени у његову антологију. Код Црњанског то није био случај.

¹⁴ У својој антологији Михиз овако пише о Црњанском: „[...] ‘Лирика Итаке’ обећала је револуционара. Није испунила обећање. Изашао је из ње један, неконформиста свакако, али грациозан песник, елегантан, мек и свilen. Нарцисодан и чулан, мутан и слатко, загушљиво поетичан. [...]”. Видети: Borislav Mihajlović, *Srpski pesnici između dva rata*, Nolit, Beograd 1956, 29. Црњански ће се у свом одговору на писмо кратко осврнути на ову Михизову констатацију: „Što se tiče biografija, uz te pesme, vidim da Vi u meni vidite Narcissa. Ja sam o sebi u obaveznoj biografiji uz ‘MASKU’ godine 1918. rekao da sam ‘sin Don Kihotov’.”

¹⁵ Михиз ће тачно написати у својој антологији да је Црњански рођен у Чонграду. Водећи, међутим, рачуна да не погреши у биографским подацима, Михиз је направио грешку у навођењу библиографских података и то у наслову *Одабраних ситихова* Милоша Црњанског. Дакле, Михиз уместо *Одабрани ситихови* – 1954 пише: *Изабране песме* – 1954. У сваком случају, избори Милоша Црњанског у *Одабраним ситиховима* и Борислава Михајловића Михиза у антоло-

вољством открива Михизу да интересовање за његово дело постоји и да је потписао уговор са Минервом за штампање *Сеоба и Дневника о Чарнојевићу*.¹⁶ Пристајући на Михизов предлог да му скрене пажњу на савремена дела и писце за које сматра да вреде, Црњански унапред истиче симпатију према свим писцима у Југославији, јер они настављају, како каже, „где смо ми, и моји мртви другови, стали”. (Препознаје се из ових редова да је исте године настао и „Ламент над Београдом”!) И да ништа од свега овога из писма Милоша Црњанског није сачувано, највећа би штета била због пишчевог осврта на „тртљање” о његовом политичком раду.

Судећи по размењеним писмима, и код Михиза и код Црњанског постојала је добра воља да се кореспонденција настави. Међутим, чини се да Михиз није испунио обећање да ће антологију по објављивању послати писцу у Лондон, јер Црњански од брата Јована тражи 21. маја 1957. да му пошаље „антологију коју је Михајловић сочинио”.¹⁷

У својој антологији Михиз је погодио књижевни портрет Црњанског, указујући на најважније особине његове поезије. Међутим, брзо се показао због следећих неколико реченица у овом запису: „Како се брзо, страшно брзо исписао! Песник је само једну деценију. Све остало његово жалосно батргање кроз живот до емиграције нема никакве везе са песником ’Стражилова’.”¹⁸ Поводом драме *Конак* Михиз је хитро исправио своју „плаховиту” тврдњу, радујући се новом Црњанском. Прештампавајући касније текст о Милошу Црњанском из ове антологије, наведене реченице је изостављао.¹⁹

У Матици српској, међу Михизовим рукописима, ово је једино писмо Милоша Црњанског. Међутим, да је њихова преписка настављена можемо да закључимо из књиге Радована Поповића, где се у целости наводи и доноси факсимил писма Милоша Црњанског од 30. новембра 1961. упућеног Михизу поводом драме *Конак*.²⁰

гији *Српски песници између два рата* подударају се у следећим песмама: „Серенада”, „Прича”, „Моја песма”, „Суматра”, „Стражиново” и „Лето у Дубровнику 1927”.

¹⁶ У Минервином издању, међутим, није стајало тачно место рођења – у белешци о писцу наводи се „[...] рођен је у Илинчи, у Банату”. Писац белешке вероватно је погрешан податак о месту рођења Црњанског преузео из Станојевићеве *Народне енциклопедије*, из одреднице коју је написао Вељко Петровић.

¹⁷ Видети: Милош Црњански, *Прејиска, књижа њрва*, 35.

¹⁸ Борислав Михајловић, нав. дело, 30. Иван Негришорац ове реченице објашњава утицајем ставова Марка Ристића на младог Борислава Михајловића. Видети: Иван Негришорац, *Бунџовник с разлоом. Уметносци њријоведања у „Ауџиобиоџрафији – о друјима” Борислава Михајловића Михиза*, Фондација Група север – Матица српска – Српска читаоница, Нови Сад – Ириг 2024, 11–26.

¹⁹ Борислав Михајловић Михиз, *Порџрејџи*, Нолит, Београд 1988, 179–180.

²⁰ Радован Поповић, нав. дело, 80.

Наиме, Михиз, који је тада био запослен у „Авала-филму” предлагао је да се од *Конака* направи филм. Није ми познато где се данас то писмо налази.

У оставини Борислава Михајловића Михиза, поред два писма која представљају сведочанство о његовом првом контакту са писцем *Сеоба*, сачуван је и тестамент Виде Црњански. Пишчева удовица одредила је Михиза за члана Управног одбора Фонда Милоша Црњанског и за једног од извршилаца свог тестаментa. Од седам чланова који би требало да чине Управни одбор, Вида Црњански је изабрала тројицу: Николу Милошевића, Борислава Михајловића и адвоката Вељка Ковачевића.

Између првих размењених писама из 1956. и тестаментa Виде Црњански, сачињеног 6. јула 1978. године, стоје Михизове оцене драме *Конак* Црњанског, разговор поводом *Друје књије Сеоба* одржан 14. новембра у редакцији *Дела* и објављен у том листу, некролог „Милош – Последња Чарнојевићева сеоба”. А између тих текстова је њихово дружење, које је започело по пишчевом повратку из Лондона. Сведочанство почетка лепог односа између Борислава Михајловића Михиза и Милоша Црњанског сачувано је у следећа два писма:

I²¹

29 mart [1956]

Poštovani Gospodine Crnjanski,

Impuls da Vam, nepoznat, napišem ovo pismo daje mi u prvom redu pretpostavka da Vam, možda, neće biti neprijatno uspostaviti kontakt sa nekim iz novijih generacija intelektualaca Vaše zemlje. Evo Vam zato odmah, nekonvencionalno i neposredno, mojih podataka: Završio sam 1941 klasičnu gimnaziju u Sremskim Karlovcima i posle rata filozofski fakultet u Beogradu. Pet godina držim rubriku književne kritike jugoslovenske literature u beogradskom nedeljnom listu „NIN”-u. Pisac sam jedne /beznačajne/ knjižice stihova i jedne /mislim ne tako loše/ knjige eseja o našoj starijoj i novijoj književnosti. Od pre par meseci nalazim se na dužnosti upravnika Biblioteke Matice srpske u Novom Sadu. Sad kad imate nekoliko osnovnih podataka o Vašem sablesedniku, kad sam Vam se u neku ruku predstavio, možemo, mislim, otpočeti razgovor sa [za!] koji bih živo želeo da ne ostane samo monolog.

²¹ Писма која су пред читаоцима куцана су писањом машином и овде су штампана онако како су написана, без икаквих интервенција, како се писма и приређују.

Ovih dana predao sam u štampu za reprezentativnu ediciju „Antologija jugoslovenske književnosti” beogradskog izdavačkog preduzeća NOLIT „Antologiju srpskih pesnika između dva rata”. Mada kod nas danas ne vlada više uzus da sastavljači antologija moraju dobiti saglasnost autora za štampanje njihovih odabranih radova, smatram za svoju dužnost, i više od toga, za svoje zadovoljstvo da Vam saopštim, vrlo prirodnu činjenicu uostalom, da me je objektivnost posla nagnala da Vama dam jedno od centralnih pesničkih mesta toga perioda. Biće mi posebno drago da Vam, ako Vas to zanima, pošaljem knjigu kada bude gotova, što će svakako biti negde tokom ove godine. Ali nije to glavni razlog zbog koga Vam se danas javljam i trošim Vaše vreme i pažnju.

Želim da Vam saopštim nekoliko činjenica i da Vam stavim jedan predlog. Savršeno ništa ne znam o tome šta Vi znate o našoj današnjoj, posebno mladoj literaturi, niti kakve su Vaše pretpostavke o uticaju koji, otsutan, vršite na književnost u stvaranju. Zato, u potpunom uverenju da ovo nećete shvatiti kao nametljivost, saopštavam: Ime Miloša Crnjanskog danas je jedno od najživljih imena naše književnosti /iako, nažalost, po mnogo čemu samo virulentno/. Neću da Vam sakrijem ni činjenicu da svi mi koji danas čitamo i pišemo žalimo što se ne nalazite u našoj sredini, da smo uvereni da postoje svi uslovi za to da se ovde osećate dobro i sigurno i da smatramo besmislenim i paradoksalnim odsustvo jednog od najvećih pisaca ovog jezika, fizičko odsustvo iz mediuma svoje zemlje i jezika. Ali izgleda nisu samo knjige te koje imaju svoju sudbinu, nego valjda i ljudi.²² Ja lično smatram da se neminovno približava vreme kada će, ovako ili onako, Vaše uporno tražene knjige po antikvarnicama, ipak ugledati svetlo dana i u novim izdanjima, i naša, kad biste samo znali, koliko drukčije, strasnije gladna čitalačka publika moći najzad da ih ima u svojoj ruci i kraj svog uzglavlja.

Ne verujem, odbijam da verujem, da Vas ne interesuje kuda, kako, kojim pravcima i kojim delima kreće naša savremena književnost. Nudim Vam se za to za informatora, a uobražavam da nisam najnepogodnija ličnost za taj posao. Ako pristanete na to biće mi čast da Vam pošaljem obaveštenja i knjige u jednom strogom izboru.

I na završetku, ili možda na početku: Zbog „pretpostavki” da biste mogli „pretpostaviti” činim odmah jasnim neke stavove. Ovo pismo je moja sopstvena lična inicijativa za koju nisam smatrao za potrebno /i stvarno nije potrebno/ da tražim i dobijem bilo kakvu „saglasnost”. Ako je potrebno dodajem i da nisam nikada delio mnoge Vaše političke stavove pre rata i da mi je strana, daleka i protivpoložena Vaša današnja usamljenička pozicija. Ovo pismo jednostavno upućujem piscu koga

²² Црњански у белешци уз *Одабране стихове* наводи латински цитат: „Habeant fata sua libelli” (Књиге имају своју судбину). [Примедба З. Х. Р.]

volim u isključivoj želji da ga, ako on na to pristane, prisnije povežem sa literarnim zbivanjima u njegovoj i u mojoj zemlji. Molim Vas da to tako i shvatite.

Ako mi na ovo pismo pozitivno odgovorite onda moja inicijativa nije bila uzaludna.

Pozdravlja Vas i poštuje

BM.

P. S. Vašu adresu ljubazno mi je ustupio Vaš brat.

Borislav Mihajlović, književnik
Novi Sad, Matica srpska
ul. Matice srpske br. 1

II

5. 4. 56.

Dragi Gospodine Mihajloviću,

Primio sam Vaše pismo od 29. 3. i mnogo Vam hvala na laskavim rečima. Nadam se da su iskrene i da nisu izraz nekog lokalizma. Što se mene tiče, iz daleka, ja ne mogu tako lako da uspostavim srdačne veze sa Vama, i ako bih to, iskreno, želeo. Vi svakako znate tužnu reč Laze Kostića: „što stariji sve hladniji”. Ipak, videćete iz ovog pisma da Vaša inicijativa nije bila bez rezultata.

Video sam „Nin” koji mi je poslao brat iz Novog Sada. Pristajem bez obzira na međunarodne zakone, kojih se i FNRJ treba da drži, da uzmete koje god hoćete, i koliko god hoćete, od mojih pesama, za Vašu Anthologiju. Mislim samo da ne treba donositi skraćene, t. j. amputirane pesme. Ako Vam je „STRAŽILOVO” dugačko, izostavite ga. Bolje nego da ga kidate. To samo Milonskoj Veneri ne škodi. Inače, Majakowski, na primer, u delovima, izgleda, kao novinarski naslovi. U celosti on je orkestar.

Što se tiče biografija, uz te pesme, vidim da Vi u meni vidite Narcissa. Ja sam o sebi u obaveznoj biografiji uz „MASKU” godine 1918. rekao da sam „sin Don Kihotov”. Ma kakve Vaše impresije o piscima bile, u Vašoj anthologiji, one su Vaše pravo i ja se zaista neću protiv toga buniti, u koliko se na mene odnose. Interesantno je videti ŠTA kritičar vidi u kreaciji pojedinih pesnika, a ne šta je pesnik hteo da kaže. Ja sam dobro poznavao Nastasijevića i za mene je zanimljivo šta Vi vidite u njemu. Oscar Wilde je inače samo jedan, društveni, fenomen (izuzev „Readinsku Balladu”) ali kao kritičar treba da pročitate njegove eseje „INTENTIONS”. Uživaćete u njima i mnogo naučiti. Ako bi,

medjutim, u Vašoj anthologiji, štampali biografske podatke, trebali bi da me konzultujete. Nisam, na primer, rođen u Ilanči.

Matica mi je javila, preko moga brata, da bi i ona želela da izda neko „moje delo”. Ja sam, preko svoga brata, ponudio g. Hadžiju, da Matica izda moje „ODABRANE STIHOVE” koje sam, privatno, u 150 primeraka izdao u Parizu. Na taj način svet naš imao bi pregled mog lirskog rada između dva rata. Možda sad, posle Vaše antologije, to više neće biti potrebno?

Što se tiče mog poznavanja NOVIH naših pisaca, priznajem, ono je vrlo oskudno. Ovdašnji Slovenski Institut otvoren je za publiku samo subotom od 10-1 i za to vreme slabo se šta da pročitati i kad se nadje. A sem toga, ja sam do 1952. još i tražio naše knjige, a posle sam batalio i to. Čitam, kad čitam, na stranim jezicima. Od 1952 do 1955 incl. radio sam kao pisac uvodnih članaka na „EL ECONOMISTA” u Argentini. Kao što vidite nisam se „ispisao”. Ja bih Vam dakle bio zahvalan kada biste našli vremena i mogućnosti da mi skrenete pažnju na ono u našoj književnosti posle rata što mislite da vredi. U svakom slučaju ja imam ISKRENU simpatiju za SVE pisce u današnjoj Jugoslaviji, iz prostog razloga što oni nastavljaju tamo gde smo mi, i moji mrtvi drugovi, stali.

Što se tiče Vaše nade da će se moje knjige opet pojaviti na domaćoj pijaci, ja sam sa svoje strane već učinio što do mene stoji. Nadam se da neću izdati nikakvu, poslovnu, tajnu, ako Vam kažem da sam potpisao ugovor sa „Minervom” o izdanju mojih „SEOBA” i „DNEVNIKA O ČARNOJEVIĆU” u jednoj knjizi. Čak sam pristao da im pošaljem i jednu svoju fotografiju, kakav sad izgledam, a ta vrsta dokumenta o prolaznosti padala je teško čak i jednom Dimitrovu, a kamoli meni, skijašu i fudbalisti. Ja sa svoje strane smatram da bi bilo potrebno izdati sva, glavna, moja dela, to jest ona koja i današnja vaša čitalačka publika traži. Koja su to dela to imate, razume se, da rešite vi. Ja sam za anarhiju u životu i pisanju pisaca, ali ne u izdavanju knjiga. Interes kolektiva tu treba uvek da je važniji od interesa frulaša.

Kad budem video da su glavna moja dela štampali, onda ću tek misliti o štampanju onih koja imam u fijoci. Ta će Vas, možda, i iznenaditi.

I na završetku, ili na početku, naše korespodencije, dragi gospodine, Mihajloviću, da i ja kažem Vama: o mom političkom radu se kod nas trtinja, na osnovu rekla kazala, a mali je broj onih koji znaju, de facto, za ŠTA sam se borio. Krivica je tu i do mene, moja patološka oholost prema protivniku u političkoj borbi.

Ja sam sa tom borbom prestao još 1935. kad sam otišao iz zemlje i počeo da radim i živim u „diplomaciji” dakle kao glumac na pozornici. Milan Bogdanović i drugi, hteli su da tu borbu nastavimo 1946, oni, na svojoj strani, sa državom od 17.000.000 stanovnika, koji su ipak pobedili

u ratu, a ja bez otadžbine, i sa prosjačkim štapom u ruci. Don Kihot je bar bio u Španiji.

Sem toga, kao što Vam je poznato, ja nisam bio kod kuće u tako zvanom, građanskom, ratu. Da sam bio, ko zna sa kim bih bio, i na čijoj strani. Možda biste se bili čak i iznenadili. Ovako, o mom usamljenom položaju, i „političkom stavu” pre rata, ne вреди ni govoriti. Predjimo preko toga.

Domicijan je, kao što znate, rekao da ništa ne miriše lepše nego lešina političkog protivnika. I ja sam tako mislio, a sudeći prema poslednjim godinama u životu mog prijatelja Vinavera, i Bogdanović i partija tako misli. Ja NE mislim više tako. Ja mislim da ništa nije tako lepo kao, posle rata, stvarati Državu koja treba milijone da hrani i da ih igri i pesmi uči.

Biće mi dakle milo ako se naša korespondencija nastavi u tom pravcu.

Sa srdačnim pozdravom,

M. Crnjanski